

Seguint una de les innovacions esmentades al capítol d'Amorós i Monteagudo sobre el projecte ESTANDAREV, una idea força transversal del llibre és la importància dels parlants en els processos d'estandardització, ja sigui pels seus usos lingüístics o per les ideologies lingüístiques i la vinculació identitària amb la llengua. Tot i que també hi ha algun text que posa més èmfasi en la codificació i la implementació, l'enfocament contrasta amb la tendència prou generalitzada fins a l'actualitat de deixar els parlants més aviat en segon pla.

El llibre *A estandarización das linguas da Península Ibérica: procesos, problemas e novos horizontes* és, en definitiva, una aportació interessant i necessària per als estudis sobre estandardologia, ja que permet que el lector es faci una idea general del funcionament de les llengües peninsulars. Aquesta visió comparativa, així com el pes dels parlants en l'estudi de l'estandardització, són, a parer nostre, les aportacions més rellevants i innovadores del volum.

Laia BENAVENT-LLINARES
University of Birmingham

MONTURIOL I SANÉS, Joaquim / DOMÍNGUEZ I PORTABELLA, Eloi (2024): *El parlar de la Garrotxa*. Versió revisada i ampliada. Olot: El Bassegoda Edicions, 301 p.

Vint-i-tres anys després que aparegués la publicació d'*El parlar de la Garrotxa*, Joaquim Monturiol i Eloi Domínguez ens n'ofereixen una nova edició, revisada i ampliada. La sala El Torín d'Olot, plena de gom a gom, quedava petita el divendres 21 de març de 2024 davant la concurrència de pràcticament mig miler de persones. En el públic assistent hi havia representades persones de totes les edats. La presència d'aquell ingent nombre d'assistents demostrava que el patrimoni immaterial que representen les varietats geoelectals de la llengua, és a dir, el quilòmetre zero de la nostra idiosincràsia lingüística, lluny de ser vist com un llastre d'antany, ha passat a convertir-se en signe d'identitat irrenunciable.

A les pàgines preliminars que trobem abans del pròleg, els autors ja deixen ben palesa la seva declaració d'intencions amb una citació del monòleg *Acorar*, representat per l'actor mallorquí Toni Gomila:

Ses paraules diuen qui som, com vivim... I si canviem de paraules, canviem de món... I llavors sa vida seguirà silvestre i anònima, o morirà, com moren es pobles si moren ses paraules. És sa paraula s'ànima d'un poble.

Durant molt de temps hem invertit molts esforços en el desenvolupament d'un model de llengua elaborat tant a nivell escrit com a nivell oral. Les adversitats històriques multiseculars que ha viscut la nostra llengua ens empenyien cap a l'aconseguiment d'un model de llengua que fos capaç de dotar-nos d'una eina digna per a la comunicació. Hem construït un esvelt edifici, però no hem revisat els seus fonaments. Hem descuidat el registre col·loquial, que s'expressa a través d'un model lingüístic familiar, el model de llengua que aprenem amb la mare i el pare, amb l'àvia i l'avi, amb el veïnat, esquitxat de colors lingüístics que configuren el mosaic de parlars que tant agrada de dir al mestre Veny. Massa sovint oblidem que la llengua s'expressa a través de registres i que no és una realitat monolítica.

De la mateixa manera que ens mudem quan assistim a algun esdeveniment que ho requereix, els usuaris d'una llengua emprem un model elaborat. Però, quin alleujament ens

provoca treure'ns les sabates que acabem d'estrenar, que ens estrenyen els peus, i ens calcem les sabatilles d'anar per casa. De la mateixa manera que tenim diferents peces de roba i de calçat, els parlants disposem també de models diferents de llengua segons el moment i l'interlocutor en una acció comunicativa.

Qui subscriu aquesta ressenya, oriünd i veí del Camp de Tarragona, comarca perifèrica, celebra que Joaquim Monturiol i Eloi Domínguez ens hagin tornat a obsequiar amb aquest nou estudi posat al dia del parlar garrotxí, situat també a la perifèria de la conurbació barcelonina: «Ses paraules diuen qui som, com vivim... I si canviem de paraules, canviem de món [...]». En un món cada cop més globalitzat i més urbanita, des de les “perifèries” hem pres consciència de la necessitat de redescobrir que allò que som val la pena de continuar essent-ho. La redescoberta dels productes de proximitat, de quilòmetre zero, s'ha posat en valor.

Joaquim Monturiol i Eloi Domínguez han volgut tornar a reivindicar la idiosincràsia garrotxina amb aquest treball que tinc el plaer de ressenyar. Com que els autors són unes persones infinitament agraïdes, no s'estan no només de donar les gràcies a totes les persones que els han encoratjat a tirar endavant aquest estudi, sinó que també han volgut que aparegués la fotografia de qui des del primer moment els va fer costat, el Dr. Antoni Maria Badia i Margarit, mestre de mestres.

Un altre mestre, el Dr. Joan Veny, el prologuista d'*El parlar de la Garrotxa*, es congratula que Monturiol i Domínguez hagin volgut actualitzar la primera edició de la monografia tot oferint-nos una segona edició posada al dia i en desgrana tota una sèrie de solucions geolectals que singularitzen els parlars garrotxins. El Dr. Veny conclou el seu pròleg fent referència al fet que els parlars garrotxins confereixen una singularitat particular dins «la indiscutible unitat de la llengua».

A l'apartat «Comentari dels autors», Monturiol i Domínguez justifiquen el perquè d'aquesta segona edició: especifiquen l'objectiu, que no és altre que el de preservar la riquesa geolectal pròpia. Tot seguit presenten l'estructura del treball, quines són les obres lexicogràfiques que han consultat, aporten els exemples pertinents perquè s'entenguin les transcripcions dutes a terme a través de l'Alfabet Fonètic Internacional, detallen els símbols i les abreviatures que el lector trobarà al llarg del treball i justifiquen quin lèxic han triat i per què.

Després d'abordar de manera entenedora i precisa els conceptes de llengua, dialecte, subdialecte i parlar, els autors descriuen la situació geogràfica i els límits del parlar de la Garrotxa i se serveixen d'un mapa comarcal per presentar la divisió entre l'Alta i la Baixa Garrotxa. Monturiol i Domínguez, abans d'entrar al que és pròpiament la descripció del parlar garrotxí, encara donen notícia dels treballs anteriors que s'han dut a terme a la comarca.

La descripció lingüística segueix la sistematització a què ens tenen acostumats les monografies geolectals i es comença la descripció a partir del vocalisme tònic. Atès que aquest estudi té la voluntat de ser divulgatiu, destinat a un públic ampli no avesat als avatars de la filologia, les referències al grau d'obertura de les vocals velars i de les palatals no van acompanyades de la informació diacrònica que li convindria al filòleg.

Mots com *f[ɔ]r*, *[o]lla*, *s[o]*, *h[o]ra* són pronunciats amb velar semitancada [o] atès que segueixen la tendència general del manteniment del grau d'obertura que procedeix d'una *ō* (FLÒRE, ÒLLA, SÒLE, HÒRA), a diferència de la resta de parlars catalans que obren la vocal perquè està condicionada per una consonant líquida. Així mateix, mots com *f[ɔ]nt* o *p[o]nt* també són articulats amb vocal velar semitancada [o] tot i que procedeixen de *ō* llatina, en aquest cas condicionada per una nasal (FÒNTE, PÒNTE).

Quant a les vocals palatals, en els parlars de la Garrotxa, com en la majoria de parlars del subdialecte gironí, s'observen solucions particulars que se separen de la pronúncia general de la resta de parlars catalans. Així, tenim que la *ī* i la *ē* llatines mantenen el timbre de vocal palatal semioberta [ɛ], independentment de si estan condicionades o no: [ɛ]ntre, ll[ɛ]ngua, ll[ɛ]i, r[ɛ]i, [ɛ]s, [ɛ]ll, [ɛ]lla, [ɛ]lls, [ɛ]lles (< ĪTER, LĪNGUA, LĒGE, RĒGE, ĒST, ĪLLU, ĪLLA, ĪLLOS, ĪLLAS); contràriament, es pronuncia palatal semitancada [e] la vocal procedent del sufix llatí -ENTIA: Val[e]ncia, paci[e]ncia, ci[e]ncia (< UALĒNTIA, PATIĒNTIA, SCIĒNTIA).

Sorprèn comprovar com uns trets que històricament s'han considerat propis del català camptarragoní i nord-occidental, com és l'articulació diftongada de /o/ àtona en posició inicial (a través d'una falsa segmentació sil·làbica, en uns casos, i per extensió analògica en uns altres casos) en mots com *auliva*, *aulor*, *aurella*, *aubrir*, *aufegar*, apareguin a la Garrotxa. Paral·lelament també es localitza el fenomen de la vocalització de /l/ agrupada en mots com *taup*, *pau-par*, *bauma*, etc., tingudes per camptarragonines i nord-occidentals, en el català continental.

Els autors de la monografia constaten que el fenomen de la iodització (que no pas ieisme històric) es troba en un procés de regressió sobretot en les generacions més joves, a causa de la influència de l'escolarització i dels mitjans de comunicació. Aquest procés de canvi contrasta amb els parlars baleàrics, on la iodització és un fenomen ben viu encara: *vull*, *palla*, *ull*, *orella*, *fulla*, *abella* (< UOLEO, PALEA, OCULU, AURICULA, FOLIA, APICULA, respectivament), pronunciats amb [j].

Els parlars de la Garrotxa comparteixen amb el català nord-oriental (rossellonès i capcinès), així com amb el mallorquí i el pallarès, l'absència de la dental epentètica en mots com *molre*, *cenra*, *divenres*, i deixa de ser articulada, per analogia, en mots que la tenen en el seu ètim llatí: *fonre*, *penre*, *venre*. Els autors especifiquen que aquest és un tret que també es troba en regressió. Es localitza el fenomen de les assimilacions consonàntiques del tipus *concette* 'concepte', *dissatte* 'dissabte', *tad de bassa* 'tap de bassa', *edzemple* 'exemple', *edzamen* 'examen', a l'estil dels parlars menorquins i mallorquins.

Ja dins el nivell de la morfologia nominal, observem que en els parlars de la Garrotxa encara són vives les formes dels possessius tòncics femenins *meua*, *teua*, *seua* (i els seus respectius plurals), que comparteixen amb el rossellonès, els parlars del bloc occidental i els parlants de més edat de ciutats com Valls o Tarragona. Cal especificar que a la Garrotxa aquestes formes alternen amb *meva*, *teva*, *seva*, etc. Paral·lelament trobem femenins del tipus *blaua* 'blava', *noua* 'nova', *toua* 'tova', *viua* 'viva'.

Crida l'atenció la vitalitat de què gaudeix el sufix *-ic*, *-ica* per a generar diminutius: *po-bric*, *carica*, *donica*, *noïc*. A partir d'aquest recurs es va generar l'adjectiu lexicalitzat *bonic*, *bonica*, estès arreu. Els parlars de la Garrotxa comparteixen aquest sufix de diminutiu amb parlars aragonesos, murcians i almeriencs.

Si ens centrem en la morfologia verbal, els parlars garrotxins presenten una extensió analògica de la velar oclusiva sorda /k/ en la primera persona del present d'indicatiu dels verbs *anar*, *fer* i *veure*: *vaic*, *faic*, *veic*, formes localitzades també fora d'aquest àmbit territorial, com pot ser el Bages. La consonant velar sorda /k/, que alterna amb la dental sorda /t/, apareix com a marca morfològica pròpia de la primera persona del present d'indicatiu: *càntoc/càntot*, *rèboc/rèbot*, *servèixoc/servèixot*. En aquest cas, el reforçament és un tret genuí i exclusiu d'aquests parlars.

La morfologia verbal encara presenta algunes altres particularitats que singularitzen els parlars garrotxins, i els gironins en general, com ara l'increment labial en les persones quarta

i cinquena del present d'indicatiu en els verbs de la segona conjugació que presenten el morfema d'infinitiu *-ure*: *rivem* 'riem', *riveu* 'rieu', *crevem* 'creiem', *creveu* 'creieu', *javem* 'jaiem', *javeu* 'jaieu', *covem* 'coem', *coveu* 'coeu'. Aquest increment labial s'hauria pogut estendre per analogia a través de formes com *cabem*, *cabeu*, del verb *cabre* o *quebre* (segons els parlars garrotxins). Però també es podria explicar a través de les formes de totes les persones dels mateixos verbs en l'imperfet d'indicatiu: *rivia* 'reia', *trevies* 'treies', *creviem* 'crèiem', *caviu* 'quèieu', *covien* 'coïen'. L'element labial també apareix a l'imperfet de subjuntiu dels esmentats verbs.

Des d'una perspectiva diacrònica, aquests imperfets d'indicatiu de tipus feble presenten l'accentuació clàssica amb un morfema tònic. A diferència dels parlars tortosins i valencians, que mantenen les formes *reïa*, *traïes*, *creïem*, *caïeu*, els parlars garrotxins empenen formes analògiques amb verbs com *escriure* (*escrivia*), *viure* (*vivia*), *moure* (*movia*), que contenen l'element labial. Val a dir que els presents d'indicatiu d'aquests verbs que han servit de model també tenen l'element labial etimològic: *escrivim*, *escriviu*, *vivim*, *viviu*, *movem*, *moveu*.

Una particularitat que només està documentada en els parlars del subdialecte gironí i, per tant, dels garrotxins és el que semblaria el manteniment de l'alveolar etimològica /s/ en els morfemes de les persones quarta i cinquena del present i de l'imperfet d'indicatiu, del futur, del condicional i l'imperfet de subjuntiu: *cantems*, *canteus*, *cantàvem*, *cantàveus*, *cantarems*, *cantareus*, *cantariem*, *cantariéus*, *cantéssim*, *cantéssius*.

Encara en el nivell de la morfologia verbal, el treball de Monturiol i Domínguez documenta en els parlars de la Garrotxa que el futur i el condicional del verb *anar* es construeixen a partir només del verb llatí *IRE* (*iré*, *iràs*, *irà*; *iríem*, *iríu*, *irien*), tal com és habitual en gironí i en nord-oriental, a diferència de la resta de parlars catalans, que organitzen aquestes formes verbals a partir de la composició entre els verbs llatins *ANDARE* + *IRE*. També el futur i el condicional del verb *poder* ofereixen en aquests parlars un grau evolutiu més avançat del grup llatí *TR* (*poré*, *poràs*, *porà*; *poríem*, *poríeu*, *porien*), tal com passa en els resultats de *mare* (*MATRE*), *pare* (< *PATRE*), *frare* (< *FRATRE*), i que contrasta amb les solucions més conservadores de mots com *lladre* (*LATRO*) o *pedra* (< *PETRA*, antic *pera*).

Per cloure el nivell referit a la morfologia verbal convé posar de relleu la singularitat exclusiva d'aquests parlars, que es fa palesa en els infinitius del segon grup procedents de verbs de la tercera conjugació llatina en *-ÈRE* i que contenen en el radical la consonant prepalatal fricativa sorda /ʃ/: *néixere*, *créixere*, *conèixere*, *merèixere*, *aparèixere*... (també els que contenen un grup consonàntic, com ara *vèncere*).

En el nivell sintàctic, els autors de la monografia sobre els parlars garrotxins puntualitzen que l'ús del verb auxiliar *ser*, que originàriament només s'emprava amb verbs que indicaven moviment (*som entrat*, *ets vingut*, *me som ficat*), actualment també funciona acompanyant verbs transitius: *ets comprat peres*, *ets dit això*... Quant a la negació, els parlars garrotxins poden obviar l'adverbi *no* i indicar la negació només amb la partícula de reforçament *pas*, tal com s'esdevé en català nord-oriental: *ho faré pas*, *vinré pas*, *tens pas por*. Malgrat que es constata que és un tret que va de reculada, encara es manté la concordança amb el participi en una estructura en què el complement directe està dislocat a l'esquerra: *les cançons ja les he cantades*.

És interessant de veure com les interrogatives, a diferència del que passa amb els parlars centrals, que empenen la partícula *oi*, i els tarragonins, que fan servir l'adverbi de negació *no*, els parlars de la Garrotxa les clouen amb la tercera persona del present d'indicatiu del verb *fer*: *no has menjat res, fa?* Un darrer apunt sobre sintaxi que cal destacar és l'ús ben viu de

l'adverbi *pla*, que apareix tant en sentit positiu (*tu pla te la passes bé!*) com en sentit negatiu (*jo pla que vindré!*), i encara pot exercir la funció de reforçament del quantificador de les oracions comparatives (*ell és pla més alt que el seu pare*).

La part més extensa de la monografia geolectal està dedicada al lèxic, que ocupa unes cent seixanta pàgines d'un total de tres-centes una. Els mots estan sistematitzats per ordre alfabètic i cal fer notar que a l'inici de cada pàgina en què comença una lletra nova hi ha il·lustrada una imatge relacionada amb algun mot que hi apareix. Dels cinquanta-cinc mots que els autors consideren exclusivament garrotxins trobem *afartaix* 'àpat molt abundós', *calabotí* 'cap-gros', *crescent* 'creient', *donica* 'home efeminat', *farinat* 'menjar per al bestiar que consisteix en la barreja de farina de cereals i aigua', *llefernada* 'taca de greix', *llostre* 'crepuscle', *marranxa* 'garrafa gran o bidó per portar aigua', *miua* 'cansament, enyorança, en els infants', *piumoc* 'embotit que conté ossos tritursats, que s'emboteix dins la bufeta del porc', *recebre* 'rebre', *ruiec* 'gruny del porc', *torterola* 'fum o vapor que impedeix la visió o la respiració', *xaboc* 'esclop'.

Observarem també en l'apartat del lèxic mots que superen els límits comarcals i que s'estenen per d'altres comarques que se circumscriuen al subdialecte gironí, com ara *abricoc* 'albercoc', *amont* 'amunt', *aulina* 'alzina', *boit/boita* 'boig/boja', *buc* 'arna, rusc', *caçar* 'cercar, buscar', *calabotí* 'cullereta, capgròs, cria de granota', *capbusseta* 'figuereta, tombarella', *cap-rodo* 'mareig', *cardar* (verb lleuger, polisèmic), *eixavuirar* 'esternudar', *faixí/faixina* 'llépol/llépola, llaminer/llaminera', *fressa* 'soroll, remor', *gallaret* 'roella, rosella'.

Trobarem paral·lelismes amb el tarragoní, com són *vellana* 'avellana', *vellaner* 'avellaner', *dematí* 'matí', *escopinada* 'escopinada', *espenta* 'empenta', *estuba* 'molta calor i humitat', *fato* 'conjunt de paquets', *fesol* 'mongeta seca'. De vegades, la Garrotxa i el Camp de Tarragona comparteixen un mateix mot, com ara *cleca*, però no en comparteixen el significat: estariem davant d'un fals amic; el significat garrotxí és el de 'plantofada, bufetada'; en canvi, al Camp de Tarragona vol dir 'riure sorollós'.

Acabada la llista de mots i les seves respectives definicions, apareixen cinquanta-cinc pàgines dedicades a frases fetes, expressions i locucions recollides a la Garrotxa. Algunes són dites tòpiques creades, majoritàriament, a través d'una rima fàcil amb el topònim en qüestió: *A Besalú, de putes segur*; *A Olot, ni dona ni porc*. Trobem expressions compartides en altres indrets, com pot ser el Camp de Tarragona, del tipus: *Afluixar la mosca*; *Aire, que vol dir vent*; *Alça, Manela!*; *Com hi ha món!*; *Fer la rateta*; *No ser-hi tot*; *Passar a jaure*; *Perdre's la mena*; *Qui et va matricular!*; *Ser un mal hermano*. En trobem d'altres que semblen d'àmbit territorial més restringit: *Ai, verros!*; *Allo, allo!*; *Ara, pla!*; *Deixar de bleixar*; *Eus?*; *Fer catrol*; *Gratar les gandumbes*; *Picar la salafarda*; *Ser un grapoies*; *Ser vidre volador*; *Una xica-mica*.

El llibre es clou amb un apartat a manera d'índex de formes populars que remeten a l'entrada principal, de tal manera que facilita a qui el consulta la seva identificació. Segueixen cinc pàgines sobre bibliografia i, finalment, Monturiol i Domínguez, com a excel·lents comunicadors que són i empesos per l'afany divulgador que ja han manifestat a la introducció del seu treball, clouen *El parlar de la Garrotxa* amb un apartat de passatemps, com si d'un joc didàctic es tractés, amb jeroglífics, sopes de lletres, formació de paraules ordenant lletres i mots encreuats.

El parlar de la Garrotxa es converteix en el llibre d'estil dels parlars garrotxins. Perquè la llengua parlada a través de les seves varietats regionals ens arrela a un territori i ens hi iden-

tifica. Monturiol i Domínguez no volen renunciar a aquestes diferències. Treballs com aquest reivindiquen la diversitat en igualtat de condicions.

Vull acabar aquestes línies amb els mots que vam redactar per al manifest de tancament del «Posa-hi tu l'accent», el primer festival de les varietats geolectals de la llengua catalana, celebrat a l'Espluga de Francolí el darrer cap de setmana de setembre de 2024:

Les varietats dialectals ens arrelen a la terra: ens arrelen a les nostres mares i als nostres pares, a les nostres àvies i als nostres avis; i de la mateixa manera com respectem i estimem les nostres mares i els nostres pares, les nostres àvies i els nostres avis, cal que també actuem així amb les nostres varietats geolectals.

Enhorabona als autors, enhorabona a la Garrotxa.
I llarga vida a la dialectologia!

Pere NAVARRO GÓMEZ
Universitat Rovira i Virgili

PAYRATÓ, Lluís (2025): *Discurs: paraules, imatges i sons. Un assaig sobre el discurs multi-modal*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 217 p.

Molts lingüistes, portats per la curiositat i l'interès que ens suscita la nostra feina, anem acumulant fragments i exemples diversos al llarg del temps, més o menys ordenats, endreçats i classificats; en paperets, en llibretes, en carpetes, en llibres subratllats, en documents d'ordinador... Pensem que algun dia ens seran útils, ja sigui a classe, per a algun article o ves a saber per a què. I molts tenim la sensació que la majoria d'aquests fragments no els acabarem fent servir mai, i allà es quedaran... fins que algú els llenci.

El llibre *Discurs: paraules, imatges i sons*, de Lluís Payrató, fa la sensació de tota una altra cosa: hi trobem, efectivament, desenes d'idees, de fragments, d'exemples que intuïm recollits al llarg del temps. Però l'autor n'ha tret un rendiment altíssim: els ha sabut endreçar, ordenar, classificar... i posar al servei d'una idea més gran: un llibre que recull la seva mirada sobre el discurs i la comunicació, i que la il·lustra amb aquesta col·lecció de fragments. I ho fa amb una combinació excel·lent de reflexió, anàlisi, joc i humor. Amb coherència i cohesió, propietats textuais analitzades amb detall en el text. I el resultat és magnífic, polièdric, multidimensional i molt ric.

Superada la temptació de trencar les convencions del gènere i convertir aquesta ressenya en una successió de citacions de fragments extrets del llibre mateix, mirarem de presentar-lo, resumir-lo i valorar-lo, tal com correspon.

El llibre està format per un exordi, set capítols, un epíleg, un postfaci (d'Albert Soler), la bibliografia citada, sis annexos i una nota final d'agraïment. Tots els capítols, incloent-hi l'exordi i l'epíleg, comencen amb una «0. Zona zero» que ja ens diu alguna cosa sobre l'interès de l'autor per anar més enllà dels significats literals i dels usos convencionals (no hem trobat *zona zero* ni al *DIEC* ni al *DEIEC*, però sí *ground zero* en algun diccionari d'anglès).

Els dotze textos de l'exordi, que no superen per gaire l'extensió d'una pàgina, presenten «els ingredients» del llibre i en fan «un tast». El joc ja comença aquí: l'autor juga amb els números, amb el número que correspon a cadascun dels dotze textos en la sèrie ordenada que formen, sovint més o menys literalment, de vegades simbòlicament («8. L'infinít»), de vega-